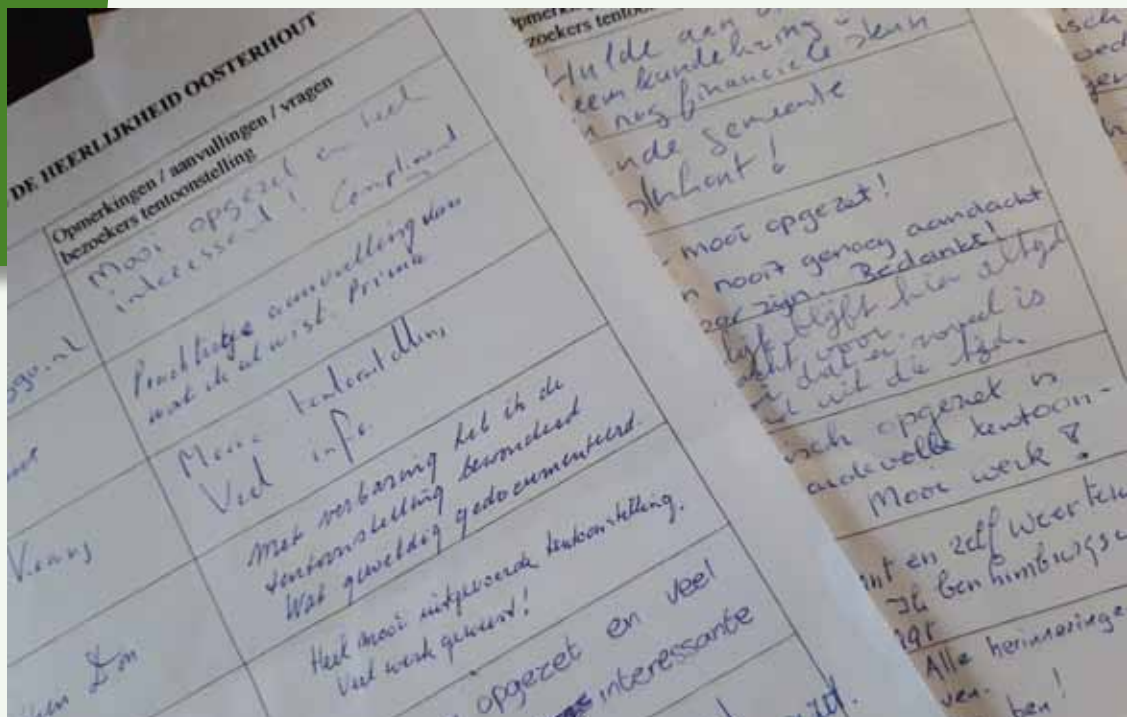

DE HEERLIJKHEID

PERIODIEK VAN HEEMKUNDEKRING
DE HEERLIJKHEID OOSTERHOUT

Enkele reacties van bezoekers vanwege de Bevrijdingsexpositie in Theater de Bussel, georganiseerd door onze heemkundekring.

DOEL van de HEEMKUNDEKRING

Heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout' richt zich op de geschiedenis van Oosterhout en zijn kerkdorpen. Onze activiteiten bestaan uit het verzamelen en archiveren van historisch materiaal in beeld, schrift of audio en die te presenteren door middel van publicaties en het organiseren van lezingen en tentoonstellingen.

LIDMAATSCHAP

Interesse voor de lokale geschiedenis? U bent van harte welkom. De contributie bedraagt € 25,00 per jaar. Voor inwonende gezinsleden is de contributie € 10,00 per jaar. De betaling van het lidmaatschap gaat per bank. Ons rekeningnummer:

NL 71 RABO 0126 346 224 t.n.v. Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. Aan- en afmelden van het lidmaatschap graag schriftelijk bij de penningmeester/ ledenadministratie. Bij afmelding eindigt het lidmaatschap op 31 december van het lopende jaar.

DIT LEDENBLAD

Per ledenadres wordt één exemplaar van dit blad verzonden. Zowel personen als instellingen kunnen, zonder lidmaatschap, eveneens een abonnement nemen. De kosten voor vier edities bedragen € 20,00 per kalenderjaar.

BEZOEKADRES

Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51, 4901 HT Oosterhout, telefoon: 0162-856 133. Ingang van het Trefpunt:

achterom aan de St. Vincentiusstraat. Open: dinsdags van 9.00-12.00 uur, vrije inloop en toegang tot onze digitale bestanden. Donderdags van 9.00-12.00 uur vrije inloop met het accent op genealogie. Als u historische bescheiden over Oosterhout en zijn kerkdorpen bezit, dan zouden wij dat graag ter beschikking krijgen om het te archiveren zodat het voor iedereen toegankelijk wordt en bewaard blijft voor ons nageslacht.

HET BESTUUR

Voorzitter - Johan Benneker
Secretaris - Mariëtte van Tilburg
Penningmeester & ledenadministratie - Fred Willems
Bestuursleden - Simon Burggraaf, Martin van Halderen, Frans Timmermans, Marie Louise van Bijnen en Ad van Groesen.

ERELEDEN

Jan Broeders†, Bertien Rompa†, Cor Huijben†, Piet van Beek en Martin van Halderen.

ADVERTEREN?

Zoals elke non-profitinstelling is ook onze vereniging volledig afhankelijk van subsidie, donatie, contributie en support van bedrijven en instellingen. Om de kosten van ons ledenblad te dekken, zijn we zeer afhankelijk van advertenties. Als u ons werk sympathiek vindt, plaats dan een advertentie. Neem contact op via de volgende e-mailadressen: info@heemkundeoosterhout.nl of e-mail voorzitter: jhbenneker@ziggo.nl

Colofon

'De Heerlijkheid' is het kwartaalperiodiek van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.
Redactie: Paula Pols, Jan Buiks.
Fotobewerking & grafische vormgeving:
Ton Kuppens
Druk: Total Print, Oosterhout
© 2019 Ton Kuppens, Oosterhout

Overname van gehele of gedeeltelijke inhoud van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.

Advertentie

OPTICIENS
vd Heijden

Nieuwstraat 2 - 4901 JH Oosterhout
Telefoon: 0162-453288

.... voor onze heemkundekring. Eigenlijk begon het al eind vorig jaar, met plannen maken om in 2019 de 75-jarige herdenking van de bevrijding op een bijzondere en voor onze kring grootse wijze te herdenken. Terugblikkend op de door ons georganiseerde activiteiten kunnen we met trots vaststellen dat het ons is gelukt om onze kring in Oosterhout op de kaart te zetten.

Als eerste een lezing over de Eerste Poolse Pantserdivisie in Theek 5. Met de gedachte dat hier wel wat belangstelling voor zou zijn, hebben we 50 stoeltjes klaar laten zetten. We werden echter totaal verrast door de opkomst. 160 belangstellenden meldden zich aan.

Dan de expositie met de opening door burgemeester Mark Buijs. Ook hier weer een grotere belangstelling dan verwacht. Dit keer in de foyer van Theater de Bussel, een nieuwe plek. Onze werkgroep Organisatie heeft voor een schitterende expositie gezorgd. Als gast met een informatiestand was de VUMO (Voormalig Uitgezonden Militairen Oosterhout) aanwezig. Tijdens de openingstijden van Theek 5 werd onze infotafel door eigen leden bezet. In totaal turfden zij 2039 bezoekers.

's Avonds tijdens de voorstellingen was onze infotafel niet bezet maar was de expositie voor, na en in de pauze ook te bezoeken, zodat het werkelijke aantal beduidend hoger ligt.

Tijdens de opening werd het eerste exemplaar van ons boek Oosterhout 75 jaar in Vrijheid aan de burgemeester overhandigd. Bijzonder compliment

voor de samenstellers en ontwerper van dit boek. Op dit moment zijn er ruim 400 exemplaren verkocht en ook nu nog is het boek te koop (€ 8,-). 2 november was dé centrale dag. 's Middags het door ons in samenwerking met de VUMO georganiseerde defilé en 's avonds het Bevrijdingsconcert in Theater de Bussel. Ook deze twee activiteiten waren een geweldig succes. Al onze leden die meegewerkt hebben, VUMO, gemeente Oosterhout, Theater de Bussel en Theek 5, enorm bedankt.

Natuurlijk is er dit jaar veel meer gebeurd wat vermeldenswaardig is. In de eerste plaats, onze leden die op maan-, dins- en donderdagen werken om het erfgoed van Oosterhout verder uit te diepen en te digitaliseren. Zij zorgen ervoor dat het erfgoed van onze stad bewaard blijft.

En dan de verhalenschrijvers, de redactieleden en de lay-outregisseur van ons kwartaalblad De Heerlijkheid. Al deze vrijwilligers zorgen ervoor dat onze kring van onschatbare waarde is voor Oosterhout. Nog enkele dagen en dan behoort dit jaar weer tot onze rijke geschiedenis. Voor 2020 liggen er alweer diverse plannen op tafel, met om te beginnen onze jaarlijkse nieuwjaarsbijeenkomst. Hierover krijgt u nog persoonlijk bericht.

Ik wens u, mede namens mijn collega-bestuursleden, gezellige kerstdagen en een vrolijke jaarwisseling.

Johan Benneker, voorzitter

Agenda 20..

Dinsdag 10 dec. t/m dinsdag 7 jan. 2020 - Expositie in vitrines Theek 5

Zie voor aanvullende gegevens onze nieuwsbrieven

Wat was het een geweldig jaar voor onze heemkundekring. Natuurlijk kijken we daar in deze uitgave van De Heerlijkheid nog even op terug. De grandioze tentoonstelling, het defilé van oude militaire voertuigen, het Bevrijdingsconcert en het kampement in het Slotpark; we hebben de bevrijding van Oosterhout en de kerkdorpen uitbundig gevierd. We laten u nog even nagenieten van al deze momenten.

Om nog even in herdenkingsferen te blijven: Jacob Jonker vertelt over de Dongenaar Adrie de Jong. Zonder hem zou het aanzicht van Oosterhout er nu toch heel anders hebben uitgezien. U leest alles over deze 'vergeten' maar o zo belangrijke verzetsheld op pagina 8.

Natuurlijk komen ook oude, vertrouwde rubrieken weer aan bod, zoals de Oosterhoutse schilders. Dit keer de tweede aflevering van schilder, fotograaf en tekenaar Barend Weingärtner, over wie Nico Bekers u weer het nodige vertelt.

De rubriek over Oosterhoutse straatnamen wordt dit keer in een breder verband getrokken. Christ Buiks neemt u niet alleen mee naar Oosterhout, maar ook naar de Baronie, de Benelux, West-Duitsland en Noord-Frankrijk. Die gebieden hebben wat straatnamen betreft meer met elkaar gemeen dan u zou denken.

Martin van Halderen en Ad van Groesen zijn dit keer 'een bakkie wezen doen' bij boswachter John Sips en zijn vrouw Hannie en ontdekten daar een 'kwijtgeraakt' schilderij van de Oosterhoutse schilder Learbuch. Daar komen we in een van de komende uitgaven nog een keer op terug.

Niet alleen oude rubrieken, dit keer ook twee nieuwe rubrieken. Genealoog Simon Burggraaf vertelt over het huwelijk. Wat was er in vroegere

tijden nodig om te trouwen. Hoe pakte je dat aan, en wat moest je ervoor doen, voordat je met jouw geliefde in het huwelijksbootje kon stappen. Ook nieuw: WieWatWaar? We zijn op zoek gegaan naar oude plekken, voorwerpen, symbolen en werktuigen, die nu niet echt heel bekend zijn. Een foto hiervan leggen we aan u voor. Aan u de taak om te ontdekken wie of wat er op deze foto staat, en waar. We zijn benieuwd of u er uitkomt. U ziet, genoeg om van te genieten. We wensen u veel leesplezier, fijne feestdagen en een fantastisch 2020.

Paula Pols

Het HKO Bevrijdingsconcert in Theater De Bussel werd massaal bezocht.

Inhoudsopgave

Info De Heerlijkheid	2
Colofon	2
Van de voorzitter	3
Agenda	3
Redactioneel	4
Inhoudsopgave	4
Huwelijksformaliteiten toen, De ambtelijke fase	5
Dongenaar levert belangrijke bijdrage	8
Barend Johannes Cornelis Weingärtner (deel 2)	13
Uit de oude doos	21
Op de koffie bij boswachter John Sips	22
Oproep & Nieuwe leden	24
WIE - WAT - WAAR?	25
Hotel-café 't Zonneke ,.....	26
75 jaar vrijheid in Oosterhout fantastisch herdacht	27
Oosterhoutse straatnamen (8)	33

Dit blad is gedrukt en gebonden door
Total Print

dé drukkerij/repro/printshop van
Oosterhout en omstreken.

Total Print: uw grafische partner!

www.drukkerijtotalprint.nl

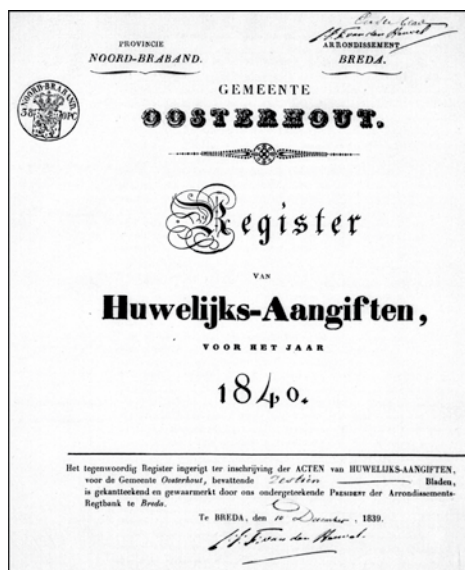
Huwelijksformaliteiten toen... De ambtelijke fase

Door Simon Burggraaf

Adriaan en Jacoba trouwen in 1840.

Als een jongen en een meisje vroeger serieuze trouwplannen hadden, gingen ze bij de ambtenaar van de burgerlijke stand dat keurig netjes melden. Dan werd door de ambtenaar het register van huwelijksaangiften tevoorschijn gehaald en dan schreef hij op dat deze twee zich tot hem gewend hebben 'hun verlangen te kennen gevende om met elkanderen een huwelijk aan te gaan'.

De aanstaande bruidegom is in dit geval een 38-jarige hovenier uit Teteringen, die voldaan heeft aan zijn verplichting ten aanzien van de Nationale Militie; de bruid is een 31-jarige bouweresse uit Oosterhout. Verder worden van beiden de ouders genoemd. Voor de ambtenaar is de volgende stap om aan de buitenwereld deze trouwplannen te melden. Op 19 januari schrijft hij in het register van huwelijksafkondigingen dat '... voor het huis der gemeente de eerste afkondiging gedaan (is)

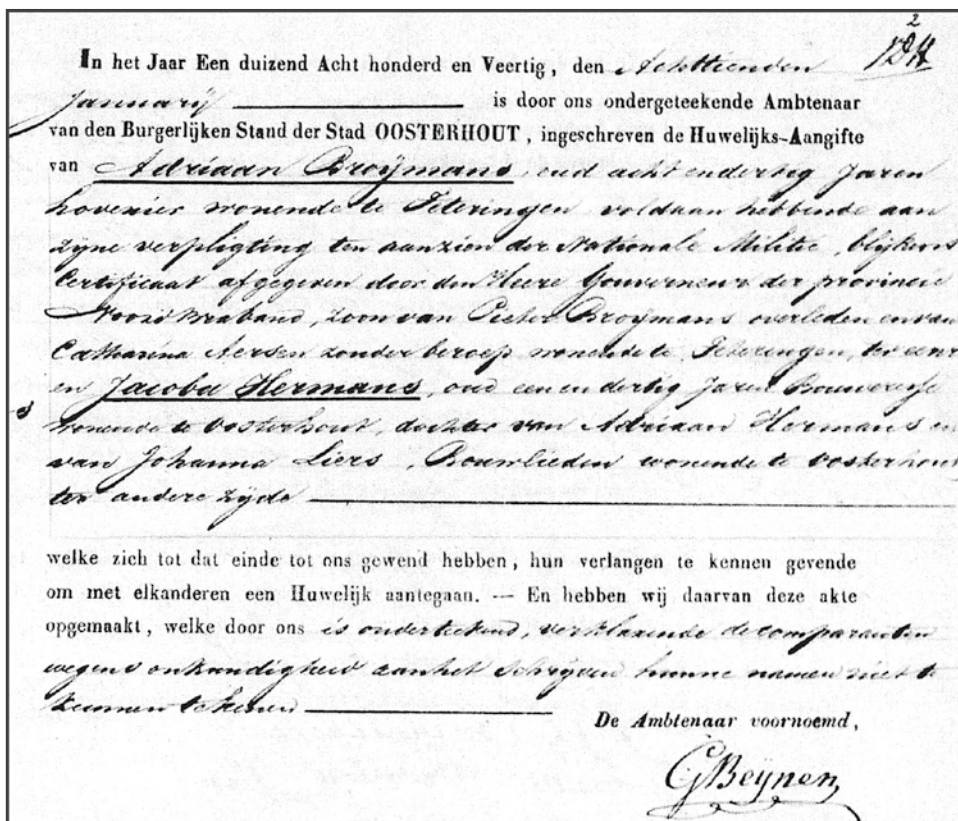

de wet is aangeplakt geworden'.

Die aangeplakte afkondiging wordt een week later nog een keer herhaald, meestal in speciale kasten met gaas ervoor. De bedoeling is dat eventuele bezwaarmakers zich kunnen melden. Zo'n bezwaar

kan zijn: partners zijn nu niet ongetrouwd of hebben iemand anders ook trouwbeloften gedaan. Als er geen bezwaren kenbaar zijn geworden, schrijft de ambtenaar van de burgerlijke stand weer een akte uit. De inhoud in dit geval:

'... dat de afkondigingen der trouwbeloften tusschen Adriaan Broijmans (...) en Jacoba Hermans (...) binnen deze gemeenten op zondagen den negentienden en zes en twintigsten dezer onverhinderd hebben plaats gehad'.

van het huwelijk, hetwelk zal plaats hebben tusschen Adriaan Broijmans (...) en Jacoba Hermans (...), welke afkondiging ingevolge

Ook uit Oosterhout wordt zo'n akte verwacht, want daar woont Jacoba. Maar er komt nog meer papierwerk aan te pas. Tijdens het huwelijk moet onomstotelijk duidelijk zijn, wie daar een huwelijk aangaan. Ze hebben dus een soort ID-kaart nodig. Beide personen moeten in de geboorteplaats een uittreksel uit het geboorteregister ophalen. Iemand die voor 1811 (invoering van de burgerlijke stand) geboren is, gaat bij de kerk een uittreksel uit het doopregister opvragen.

En inderdaad, Jacoba is op 18-07-1808 gedoopt in Princenhage:

'*Jacoba baptizatus est filia legitima Adriani Hermans et Joannae Leers ex Leur*', oftewel: Jacoba

In het Jaar Een duizend Acht honderd en Veertig, den negen
 tienden Januarij des voormiddags om half twaalf
 ure, is door ons ondergeteekende Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad
 OOSTERHOUT, voor het huis der Gemeente de eerste afkondiging
 gedaan van het Huwelijk hetwelk zal plaats hebben, tusschen Adriaan Beij-
mans oud acht endertig jaren, wonende te Scherdingen, veldaan het kerkhof aan de
 we verplijking ten aanzien der Nationale Mi-
 litie, blykend Certificaat afgegeven door den Heer
 Gouverneur der provincie Noord-Brabant, door
 van Pieter Broijmans overleden en van Catha-
 rina Aertsen zoonder beroep wonende te Scherdingen
 en Jacoba Hermans, oud een endertig jaren
 Brauwierse wonende te Oosterhout, wed. ter
 van Adriaan Hermans en van Johanna Liets
 Brouwerse wonende te Oosterhout.

welke afkondiging ingevolge de Wet is aangeplakt geworden.

De Ambtenaar voornoemd,

C. Beijnen

uitgeloot voor militaire dienst. Maar in-
 teressant is ook dat er van Adriaan een
 summier signalement is opgenomen:
 bijna 1,84 meter lang, blauwe ogen,
 enz. Het vakje voor de handtekening is
 leeg gebleven. Hij kan misschien ook
 helemaal niet schrijven.

In het mapje met huwelijksbijlagen van
 Adriaan en Jacoba vinden we dus twee
 keer een extract uit een doopregister,
 een akte over onverhinderde afkon-
 digingen en een certificaat van de
 nationale militie. In dit geval dus een
 beperkt aantal. Daarnaast is er natu-
 rlijk de huwelijksakte.

Uiteraard vinden we daar de namen
 van bruid en bruidegom en hun ouders
 en ook hun leeftijden. Verder lezen we
 in de akte ook: 'En hebben partijen tot
 voorschreve einde aan ons overlegd...'

is gedoopt als wettig kind van Adrianus Hermans
 en Joanna Leers uit Leur. En in de laatste alinea
 beweren de burgemeester en de ambtenaar van
 de burgerlijke stand van Princenhage dat dit ex-
 tract conform het origineel is.

Een ander belangrijk papier is het certificaat van
 de nationale militie. Zelfs bij de huwelijksaangifte
 en -afkondiging wordt hieraan al gerefereerd. Het
 certificaat meldt of de bruidegom aan zijn militaire
 verplichtingen heeft voldaan. In dit geval is Adriaan

gevolgd door een opsomming van de ingeleverde
 aktes.

De volgende alinea gaat over de gedane afkon-
 digingen. 'En dewijl er ons geene tegenkanting
 tegen hetzelfde is bekend gemaakt ...', kan het
 huwelijk dus gewoon doorgaan, zeker als de
 huwelijkskandidaten hun voornemen nogmaals

Extract uit doop-
 boek van de kerk van
 Princenhage, bene-
 lens te Scherdingen.

Den 18 July 1808—
 Jacoba Baptizata est filia legit-
 ima Adriaani Hermans, et Joannae
 Leers, ex Leur

Voortextract conform
 afgegeven door ons Burgemeester
 en Ambtenaar van den Burgerlijken
 Stand te Princenhage
 heden den 9o Januarij 1840
 Pieterburg

Het doopbewijs van Jacoba.

Erste LL. MODEL
 Art. 200 der Wet.

(Gratis.)
 Ligtig van den
 Jare 1830.

DE MAINTIENDRAAT

NATIONALE MILITIE.
PROVINCIE NOORD-BRABAND.

Certificaat.

SIGNALEMENT.

Et

Lengte 1. 1,84
 Aangezigt rond
 Voorhoofd id
 Oogen blaauw
 Neus gevormd
 Mond id
 Kin rond
 Haar blond
 Wenkbrauwen id
 Merkbare teekenen
 geene
 Handtekening

Gerogistreed N.º 117

De STAATSRAAD, GOUVERNEUR der Provincie Noord-Brabant verklaart:
 dat Adriaan Beijmans
 geboren te Scherdingen den 22 November 1808
 Zoon van Pieter
 en van Catharina Aertsen
 binnen de Gemeente van
 voor de Nationale Militie is ingeschreven; dat aan
 hem vervolgens bij de Ligtig is ten deele gevallen
 het Nummer 117 hetwelk tot heden
 niet opgeroepen zijnde, hem tot geenen dienst
 heeft verplicht.

Gegeven te 's Hertogenbosch, den 10 Jan. 1840.
 De STAATSRAAD, GOUVERNEUR voornoemd,
J. A. M. van der Meulen

Militieverklaring voor Adriaan.

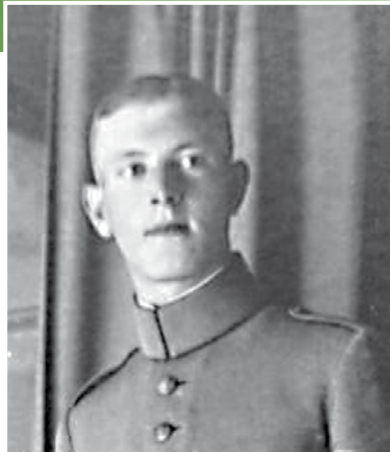

Dongenaar levert belangrijke bijdrage...

aan de bevrijding van Oosterhout

Door Jacob Jonker

Adrie de Jong (1917-1992) uit Dongen trad tijdens de bevrijding van Oosterhout met gevaar voor eigen leven op als gids voor de Engelse bevrijders. Hierdoor kon het aantal slachtoffers en de materiële schade worden beperkt. De Jong werd hiervoor onderscheiden met het Bronzen Kruis, maar raakte vervolgens in de vergetelheid. Dit is zijn verhaal.

De bevrijding van West-Brabant

Op 17 september 1944 begon de grote geallieerde militaire operatie Market Garden, een gecombineerd lucht- en grondoffensief. Vanuit België zou men belangrijke bruggen over de Nederlandse rivieren innemen, waaronder die bij Grave, Nijmegen en Arnhem, waarna grondtroepen via deze bruggen snel zouden kunnen oprukken. Hierdoor ontstond de mogelijkheid om naar het oosten door te stoten, naar het Ruhrgebied, het industriële hart van Duitsland. Bovendien werd op deze manier de gevreesde Duitse Westwall tussen Frankrijk en Duitsland omzeild. De operatie mislukte. Bij Arnhem werd de geallieerde opmars tot stilstand gebracht.

Nadat de operatie Market Garden was mislukt, begonnen de geallieerden een nieuwe operatie, 'Pheasant' genaamd, die was gericht op de bevrijding van Midden- en West-Brabant. Deze operatie ging van start op 20 oktober 1944. De geallieerde troepen rukten vanuit Oost-Brabant op naar het westen.

De militaire situatie in Oosterhout en omgeving

In onze streken was onder andere de Duitse 256e Volksgrenadier-Division gelegerd. Deze Duitse soldaten konden de geallieerde opmars niet meer tegenhouden. Ook al niet omdat zij hun zware wapens ter beschikking moesten stellen voor het aanstaande Ardennenoffensief. Daarom besloten de Duitsers om op 29 oktober 1944 onder andere Dongen en Oosterhout te ontruimen. Deze beslissing was uiteraard niet bij de geallieerden bekend.

Het ontruimen van het bezette gebied ging op de wijze van 'vertragend terugtrekken', oftewel met zo weinig mogelijk middelen zo veel mogelijk schade en vertraging aan de opmars van de geallieerden toebrengen. Dat gebeurde door 'weerstandsnesten' op strategische plaatsen te vestigen. Brabant was nog niet verdroogd; van milieuproblemen had men toen nog niet gehoord. Op veel plaatsen stonden in oktober de bermsloten nog vol water. Tanks moesten, gezien hun gewicht, meestal van verharde wegen gebruikmaken. Daarom werden door de Duitsers, liefst in een bocht in de weg en bij wat bebouwing, enkele loopgraven gegraven waarin infanterie met mitrailleurs werd geposteed en antitankgeschut werd opgesteld. Op het moment dat een geallieerde colonne in zicht kwam, stak men de bebouwing in brand en begon men te vuren. De tanks hadden op de meestal smalle wegen weinig bewegingsruimte en als de colonne stopte, kwam de nog in het gebied aanwezige Duitse artillerie in actie en nam de colonne onder vuur. Hierdoor ontstond verwarring bij de colonne en daarvan maakten de Duitse soldaten uit het weerstandsnest gebruik om te vluchten. Onder andere nabij het 'geel huis' aan de Leijzenstraat en tegenover de Paulusabdij aan de Hoogstraat werden op 29 oktober 1944 weerstandsnesten gevestigd. Ook werd door de Duitsers voor de Leijzenstraat 30 een stuk antitankgeschut opgesteld.

De bevrijding van Oosterhout

Op 29 oktober 1944 waren Dongen en omgeving bevrijd door een gedeelte van de 7e Britse Pantserdivisie, bijgenaamd de 'Desert Rats', die vervolgens overnachtte in Dongen. In de vroege morgen van 30 oktober 1944 werden uit deze divisie twee gevechtsgroepen gevormd, aangeduid als 'A-eskadron' en 'B-eskadron', met de bedoeling om vanuit Dongen Oosterhout te bevrijden. Beide eskadrons bestonden uit een verkenningsgroep, een gedeelte van de verkenningseenheid (Reconnaissance Troop) van het 1e Royal Tank regiment, aangevuld met tanks.

Inmiddels had zich bij de commandant van het

► A-eskadron ene Adrie de Jong gemeld. Adrianus Dirk de Jong woonde aan de Loswal in Dongen, maar was ondergedoken bij de broeders van Don-

gen in hun klooster aan de Gerardus Majellastraat. Voor de Tweede Wereldoorlog had De Jong een opleiding genoten tot dienstplichtig sergeant. Hij was in 1940 gedemobiliseerd. De Jong was verloofd met Anna van Dongen, die in Oosterhout woonde. Hij fietste daarom regelmatig van Dongen naar Oosterhout. Hij sprak goed Engels en vertelde de commandant dat hij een weg naar Oosterhout wist, waarlangs het mogelijk was om de stad zo onopvallend mogelijk te naderen.

De opmars

De commandant van de verkenningseenheid gaf toestemming en De Jong nam plaats op het eerste voertuig van het A-eskadron, zeer waarschijnlijk een scoutcar. Waar de route van De Jong precies langs voerde, is niet meer na te gaan. Het landschap en het wegennet tussen Dongen en Oosterhout zag er toen totaal anders uit dan nu, maar uiteindelijk kwam de colonne op de Hoogstraat uit.

De tocht naar Oosterhout verliep moeizaam. De Duitsers hadden inmiddels de Engelse opmars wel opgemerkt. Her en der hadden zich nog groepjes Duitsers verscholen en er ontstonden korte vuurgevechten. Er werden ook krijgsgevangenen gemaakt. De tocht voerde langs de brandende boerderij van Jan in 't Groen aan de Hoogstraat 43. Jan zelf was even daarvoor in zijn boerderij doodgeschoten door de Duitsers. Vervolgens trokken de Engelsen langs de Paulusabdij naar de hoge molen op de Voorhei. Daar was het uitgangspunt voor hun taak: Oosterhout zuive-

ren van de Duitsers. De Engelsen zouden daarbij naar het B-eskadron toe werken, dat vanuit het noorden (Oosteind) naar het centrum zou oprukken. Tijdens de tocht naar de molen bleek De Jong van groot nut te zijn geweest voor de Engelse militairen. Het terrein bood veel dekkingsmogelijkheden voor weerstandsgroepen. Verspreid staande boerderijen en schuren, heggen en struiken langs de smalle wegen, begrensd door sloten, maakten het tot gevaarlijk terrein voor de Engelsen.

Te voet, zonder dekking...

De Jong kon zijn militaire kennis hier goed gebruiken. Hij ging te voet, zonder dekking, voor de colonne van scoutcars en tanks uit om het terrein te verkennen. Hij kon daarbij gemakkelijk gezien worden door de vijand en lag derhalve ook onder mitrailleurvuur. Een groot bijkomend voordeel van het optreden van De Jong was dat de weerstandsnesten van de Duitsers op tijd werden gespot en accuraat konden worden bestreden. Door zijn optreden is waarschijnlijk ook het Duitse antitankgeschut bij Leijensstraat 30 tijdig ontdekt en uitgeschakeld door de Engelse artillerie, zodat dit geen schade meer kon aanrichten bij de oprukkende Engelse troepen.

De Jongs optreden is zeer belangrijk geweest. Zonder zijn verkenningsovername zouden de Engelsen hun opmars onmiddellijk na het eerste vuurcontact met Duits antitankgeschut vergezeld hebben doen gaan van zware artilleriebeschietingen. Omdat de locaties van het Duitse geschut niet precies bekend waren, zouden deze beschietingen een breed spreidingsvlak hebben, wat veel meer mensenlevens zou hebben gekost en grote materiële schade zou hebben veroorzaakt. Door vrijwillig - met groot gevaar voor eigen leven - en met veel deskundigheid als gids op te treden, heeft De Jong veel leed en schade voor de Oosterhoutse gemeenschap weten te voorkomen.

Nadat het A-eskadron de weerstandsnesten op de Hoogstraat had opgeruimd, begon men vanaf de Molen op de Voorhei met de zuivering van Duitse troepen in de bebouwde kom van Oosterhout. In de loop van de middag van 30 oktober kwamen de scoutcars en tanks van het A- en B-eskadron elkaar tegen op het kruispunt Nieuwstraat-Arendstraat-Keiweg-Kerkstraat en was de bevrijding van Oosterhout een feit. Bij zijn schoonfamilie kon De Jong overigens ook niet meer stuk. Zijn toekomstige zwager Frans van Dongen zag hem toen hij, op

► een tank gezeten, aan het hoofd van de colonne van bevrijders Oosterhout binnenreed.

Waardering

Hoe tijdgenoten zijn gevaarlijke tocht als gids van de bevrijders hebben gewaardeerd, wordt het beste verwoord in 'Het Kanton' van zaterdag 8 januari 1955 in een citaat uit de nieuwjaarsrede van de toenmalige burgemeester Van Oers van Oosterhout.

"Ik moet U ook in herinnering brengen de moed van vele ondergrondse strijders. In het bijzonder denk ik daarbij aan de heer A.D. de Jong, thans woonachtig te Mill. Dank zij zijn heldhaftig optreden in de gevaarlijke uren van de bevrijding van Oosterhout is Oosterhout geen toneel van bloedige strijd geworden en gespaard gebleven voor grote verwoesting. Misschien zelfs voor totale verwoesting. In dankbaarheid memoreer ik zijn grote verdienste."

Overigens hebben toch nog 133 militairen en burgers rond de bevrijding van Oosterhout het leven verloren; 52 boerderijen en woningen werden totaal vernield, 528 woningen hadden schade, waarvan er 28 zwaar beschadigd raakten.

Wie was A.D de Jong?

Adrianus Dirk de Jong (roepnaam Adrie), werd geboren te Rilland-Bath, 23 augustus 1917. Hij was de oudste van de drie kinderen uit het gezin. In de Tweede Wereldoorlog was zijn vader de havenmeester van Dongen. Het gezin woonde in een huis aan de Loswal in Dongen. Dit huis bestaat niet meer. De Jong was in de Tweede Wereldoorlog werkzaam in het onderwijs, aanvankelijk op een ulo en later op een lagere school, beide in Oosterhout. Van juni 1942 tot juni 1947 werkte hij aan een r.-k. jongensschool te Kaatsheuvel. Hij had zijn opleiding genoten op de bijzondere kweekschool der vereniging Congregatie der Broeders van O.L.Vr. van Lourdes aan de Gerardus Majellastraat 1 te Dongen, in de volksmond 'De Broeders van Dongen'.

Voor de oorlog, van 5 oktober 1936 tot en met 2 oktober 1937 was De Jong als dienstplichtige opgeleid tot sergeant. Met ingang van 2 oktober 1937, 'na den middagmaaltijd' (sic) ging hij vervolgens als sergeant met groot verlof.

Op 29 augustus 1939 werd hij weer in militaire dienst geroepen, waarschijnlijk in verband met de dreigende oorlogssituatie. Hij werd ingedeeld bij de Mitrailleurcompagnie van het 3e bataljon van het 17e Regiment Infanterie en op 9 juli 1940, na

de bezetting van ons land door de Duitsers, gededobiliseerd. Of en onder welke omstandigheden hij toen bij gevechtshandelingen betrokken is geweest, is niet bekend. Was Adrie de Jong slechts een eenvoudige onderwijzer die min of meer bij toeval tot een verzetsdaad was gekomen? Zeker niet, zoals veel later bleek. Maar wat hij dan wel heeft gedaan

tijdens de oorlog, heeft hij nooit met zijn kinderen gedeeld. Hij was daar zeer zwijzaam over. Dat kwam veel voor bij Nederlanders die daadwerkelijk in het verzet hadden gezeten. Gewone burgers die onder moeilijke omstandigheden vaak ver buiten zichzelf getreden waren. Direct na de oor-

log was het niet verstandig om erover te praten, omdat door de daden van verzetsmensen soms ook noodzakelijkerwijs de belangen van anderen waren geschaad. Vervolgens raakte je aan dat zwijgen gewend of soms wilde je er nog over wel vertellen, maar de toehoorders begrepen de context niet meer waarin je had moeten handelen.

Ook in de oorlogsgeschiedenis van Dongen wordt Adrie de Jong met geen enkel woord genoemd. Gelukkig heeft hij een klein privéarchief achtergelaten, waaruit ik toch een beeld heb kunnen reconstrueren. Dit archief is voornamelijk op papier van A5-formaat, want er was toen papierschaarste. Voorts is er een verslag uit 1947 van gewest 16 (West-Noord-Brabant) van de Ordedienst, een verzetsorganisatie waartoe ook de Ordedienst Dongen behoorde. Met betrekking tot de leiding in Dongen staat achter de naam A.D. de Jong de aanduiding 'van eind 1942-1943 verb.man', 'D.C.'

► en 'C.' (achtereenvolgens verbindingsman, districtcommandant en commandant - JJ).

Verzetsman

De Jong was dus sinds eind 1942 lid van de Ordedienst (OD). De Ordedienst was een belangrijke illegale verzetsorganisatie. Aanvankelijk voornamelijk bestaand uit (oud-)militairen, onder wie ook dienstplichtigen. De Ordedienst was gecompartmenteerd gestructureerd, waardoor de Duitse Sicherheitsdienst er nooit in is geslaagd om de gehele Ordedienst uit te schakelen. De OD hield zich onder meer bezig met het verwerven van inlichtingen ter voorbereiding op de situatie die zou ontstaan als de Duitsers ons land zouden verlaten. De OD beschikte in ieder geval van begin 1944, als een van de weinige verzetsorganisaties, ook over goede verbindingen met de Nederlandse regering in Londen, met behulp van per parachute gedropte radiotelegrafisten. Vast staat dat De Jong vanaf februari 1944 werkzaam was voor een inlichtingengroep van het Bureau Inlichtingen (BI) der Nederlandse Regering in Londen.

Het BI was opgericht in 1942 en stond sinds 1943 onder leiding van majoor dr. J.M. Somer. Dit bureau werd na de bevrijding van Nederland gevestigd in Wassenaar, aan de Rijksstraatweg 675. Op hetzelfde adres was later de Buitenlandse Inlichtingendienst

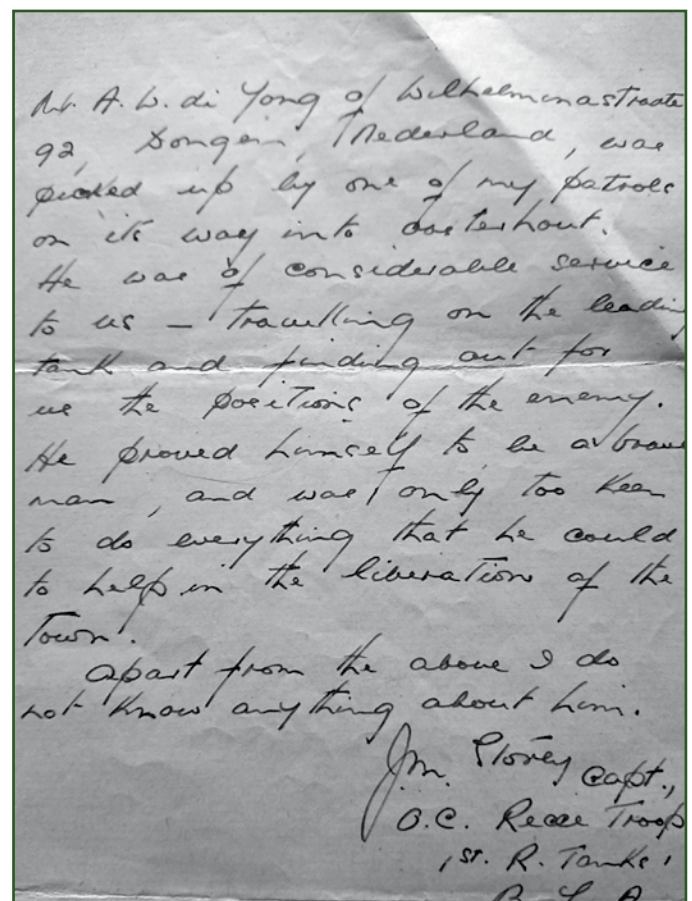
gevestigd. De Jong werd vermoedelijk ingeschakeld bij het netwerk van een in de regio gedropte inlichtingenofficier. Het BI onderhield vanaf 1943 nauw contact met de OD. Wat De Jong precies deed voor het BI weten we niet; hij heeft zich daar nooit

over uitgelaten. Gezien zijn achtergrond ligt het voor de hand dat De Jong zich bezighield met het verwerven van militaire inlichtingen. Een zeer gevaarlijke bezigheid, waarvan De Jong zich zeer bewust moet zijn geweest, want hij verbleef niet

meer in zijn ouderlijk huis maar was ondergedoken bij de broeders van Dongen. Om de cover compleet te maken, was hij zeer waarschijnlijk hij ook nog in een pij gehuld.

In november 1944, na de bevrijding van Dongen, werd De Jong commandant van de compagnie Dongen van de Ordedienst. Deze ressorteerde weer onder het district Oosterhout van de OD. Later in de tijd werd dit aangeduid als 'Gewest 16, omvattende West-Noord-Brabant'. Commandant van dit district was de politie-inspecteur, tevens reserveofficier, J.J. Bekker. Met deze Bekker is De Jong verder zijn leven lang bevriend geweest. Direct na de bevrijding van Dongen heeft De Jong pogingen in het werk gesteld om zich bij de geallieerde troepen aan te sluiten om deel te nemen aan de verdere strijd tegen de Duitse overheerser. In zijn archief zijn brieven aanwezig die moeten dienen als aanbeveling. Een brief van captain J.N. (Jack) Storey, operationeel commandant van de Reconnaissance Troop van het Engelse 7e Royal Tank regiment, en een van J.J. Bekker.

Deze schrijft op 16 februari 1945 dat hij tijdens de bezetting en na de bevrijding tot 16 november 1944 commandant van het district Oosterhout van de Ordedienst was (waaronder ook Dongen viel) en dat hij daarbij A.D. de Jong heeft leren ken-

De brief van captain J.N. Storey.

nen als 'een uitstekende Nederlander en een zeer goed, doortastend en initiatief tonend militair, die alleszins waardig mag worden geacht om in den officiersrang te worden opgenomen'.

Ook de commandant van het gewestelijk commando van de Binnenlandse Strijdkrachten, gevestigd in de r.-k. leeszaal aan het Van Coothplein in Breda, is vol lof over De Jong. Hij schrijft dat hij De Jong gedurende drie maanden onder zijn commando heeft gehad: 'De Jong heeft zich doen kennen als een goed commandant met veel verantwoordelijkheidsgevoel.'

Uit vorenstaande blijkt dat De Jong kennelijk heeft getracht om in een officiersfunctie deel te nemen aan de verdere strijd tegen de Duitsers, waarschijnlijk bij een Nederlands legeronderdeel, maar zeker is dit niet. Waarom een en ander niet is doorgegaan, is niet bekend. Aan de aanbevelingen kan het zeker niet gelegen hebben.

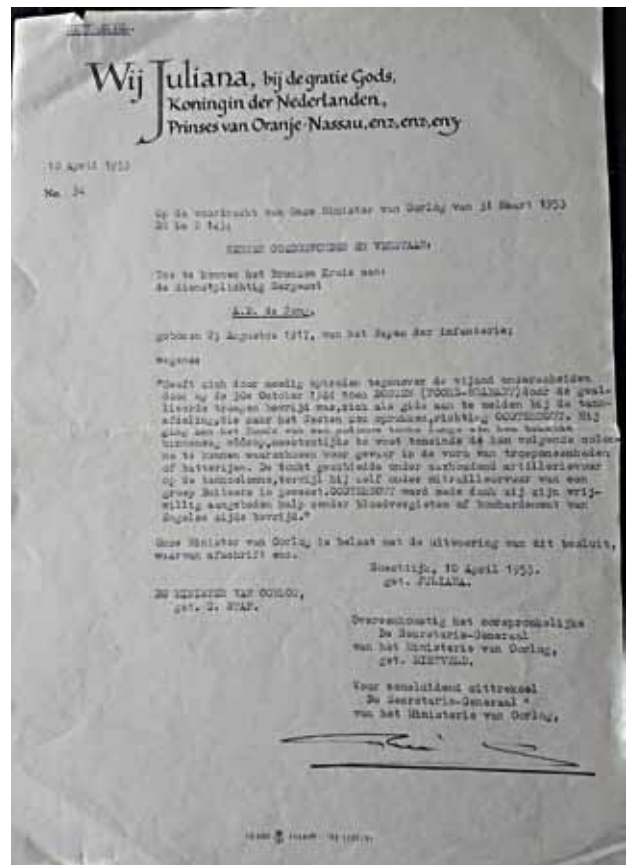
Op 2 februari 1945 neemt De Jong ontslag als compagniescommandant van de Ordedienst, die dan inmiddels 'Binnenlandse Strijdkrachten' wordt genoemd, en vervolgt zijn carrière in het onderwijs. Vanaf 1952 tot aan zijn pensionering was hij werkzaam in Mill.

Slechts weinigen hebben iets geweten van de ondergrondse activiteiten van De Jong, waarbij hij zijn leven heeft geriskeerd voor de bevrijding van Nederland. Ook de broeders van Dongen verdienen ons respect voor het feit dat zij hem daarbij geholpen hebben. Omtrent de feitelijke daden van De Jong is tot op heden niets bekend. Zo daarvan al iets op papier zou staan, dan is dat tot op heden als geheim geclassificeerd en ligt het opgeslagen in de kluizen van het N.I.O.D. (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie).

Bronzen Kruis

Als blijk van waardering voor zijn optreden bij de bevrijding van Oosterhout werd aan De Jong op 10 april 1953 door koningin Juliana de dapperheids onderscheiding het Bronzen Kruis toegekend. De onderscheiding werd op 24 juni 1954 om 11.30 uur in het Paleis op de Dam in Amsterdam door prins Bernhard aan De Jong uitgereikt.

Adrie de Jong was niet de enige die het Bronzen Kruis mocht ontvangen; er was nog een aantal andere decorandi. De plechtigheid werd afgesloten met een militair defilé voor het paleis, waarbij de decorandi als eregast stonden opgesteld. De moeder en de echtgenote van De Jong waren bij de plechtigheid aanwezig.

Uitreiking Bronzen Kruis aan A.D. de Jong.

Bronnen

- Informatie dochter J.M.A.A. (Annemieke) de Jong.
- Privé-archief A.D. de Jong.
- Gemeentearchief Breda, collectie Wijnen (nr. 3).
- Jos van Alphen 'Oosterhout 65 jaar geleden bevrijd', afgedrukt in het Oosterhoutse heemkunde blad De Heerlijkheid, nr. 2-2009.
- Departement van Defensie, Semi-Statistisch Informatiebeheer, Kerkrade.

Barend Johannes Cornelis Weingärtner (deel 2)

fotograaf, tekenaar
en kunstschilder

Door Nico Bekers

In het vorige blad van onze heemkundekring stond een artikel over Barend Weingärtner. Hierin werden de tekenschool en Weingärtner als fotograaf besproken. In dit artikel gaat het vooral over tekeningen en schilderijen die Barend heeft gemaakt. Bovendien vind u nog enige informatie over de vader van Barend, Henricus, die ook schilder was.

*Barend Weingärtner.
Foto uit 't boek Toekomstig
Verleden*

Zijn leven

Barend wordt op 15 mei 1827 in Oosterhout geboren. Zijn werkzame periode is van 1850 tot en met 1896. Hij trouwt met M.J. Weijermans. Blijkens de volkstelling van 1899/1900 woont de weduwe Weingärtner-Weijermans in de Kloosterstraat in Oosterhout naast de familie Neomagus-Weijermans. Barend treedt in de voetsporen van zijn vader en wordt een bekend kunstschilder. In Oosterhout heeft hij een eigen tekenschool. Hij werkt 'naar de natuur', een Franse methode die sinds 1850 in zwang is. Verder is Barend fotograaf. Een van zijn leerlingen is Paul Rink en ook Henri Boot uit Breda, waar Barend ook les geeft. In een andere uitgave een artikel over Paul Rink?

Zijn werkzame leven

Tekenmeester in Rotterdam van 1850 t/m 1851.
Tekenmeester te Breda van 1851 t/m 1855.
Tekenmeester in Terheijden van 1855 t/m 1857.
Tekenmeester te Tilburg 1857.
Tekenleraar en fotograaf te Rotterdam in 1864, Wijnstraat Wijk 2-191.
Tekenleraar in Terheijden van 1864 t/m 1866.
Tekenleraar en fotograaf in Oosterhout van 1866 t/m 1896. Hij opende in 1869 de tekenschool in Oosterhout.

Zijn tekeningen en schilderijen

Barend maakt tekeningen en schilderijen. De schilderijen zijn vooral stadsgezichten: van St. Willibrord, Etten, Baarle-Nassau en Baarle-Hertog. Dat zijn meestal lithografieën. Er is ook een stilleven

van hem bekend, een landschapstekening en een dubbelportret.

Henricus Weingärtner

(5 november 1791 - 12 oktober 1858)

Henricus is de vader van Barend en eveneens kunstschilder. Hij wordt geboren in Den Bosch en overlijdt in 1858 in Terheijden. Hij werkt o.a. in Den Bosch, Oosterhout, Breda en Terheijden. Hij maakt vooral stadsgezichten en landschappen. Hij schildert onder meer vier schilderijen van de buitenplaats De Kleine of Nieuwe IJpelaar te Bavel.

Deze schilderijen zijn steeds vanaf een andere kant geschilderd. Ze zijn gemaakt in 1840 met olieverf op doek. Ze zijn eigendom van het Breda's Museum.

Tekening Page. Schilderij eigendom van Theo Adriaanse. Foto Wim Vermeeren.

► Op deze en volgende pagina's een selectie uit het werk van Weingärtner...

Twee portretten, vermoedelijk het echtpaar Weingärtner, geschilderd in 1859. Het zijn olieverfschilderijen met de afmetingen 77 bij 61 cm. De schilderijen zijn in 2010 aangeboden bij het Venduehuis der Notarissen in Den Haag.

◀ Er is ook een religieus schilderij van de hand van Barend bekend: Jezus hangend aan het kruis. Het doek is geschilderd met olieverf en is in het bezit van de familie Broekhoven.

'Gesigt op St. Willibrord', een reproductie van een schilderij van B.J.C. Weingartner (1857). Verso (handschrift, potlood): foto van een metaal-paneel olieverf van B.J.C. Weingartner 1857. Hoogte 14 cm, breedte 20 cm. Aanwezig in het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunst en Wetenschappen in 's-Hertogenbosch. Museum no. 6356. Gezicht op St. Willibrord. Verso (stempel): copyright fotograaf C. Nouwens. ►

◀ 'Gesigt op Etten', met rechts de kerk en het stadhuis, ca. 1880, olieverf/zink 13 bij 19,5 cm. Collectie van het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch.

▶ In het Historisch Museum te Rotterdam hangt het portret van een zittende vrouw in Brabantse klederdracht. Op het olieverfschilderij staat het signatuur: BJC Weingärtner 1867.

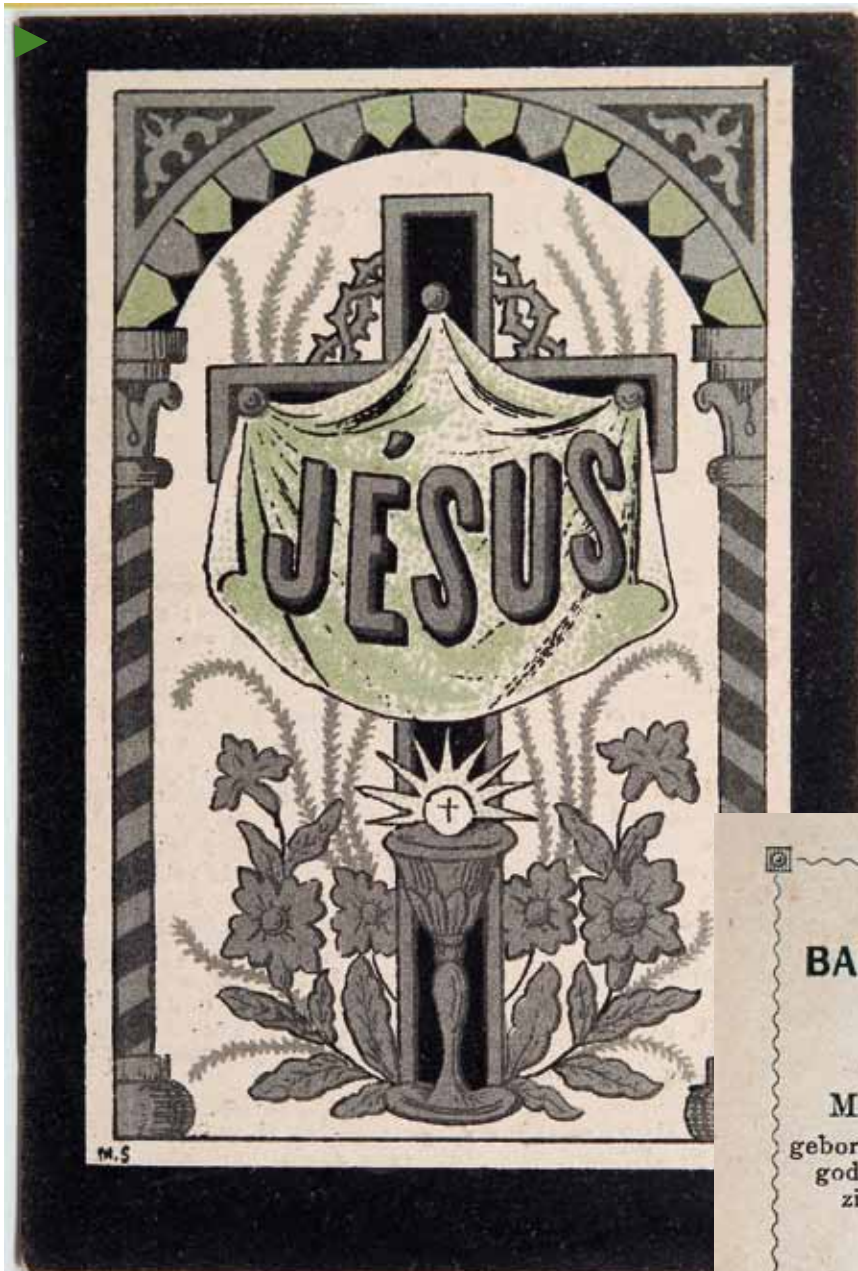
Dit schilderij heet 'Vaas met bloemen'. Officieel heeft het een iets langere en Engelse titel: 'A still life with goldfish, grapes, a peach, cherries, figs, roses and other flowers in a vase on stone ledge'. Het is een olieverfschilderij, geschilderd op canvas, van 69 bij 51 cm. Het schilderij was eigendom van dr. Jan de Quay (1901-1985), die van 1959 tot 1963 premier van Nederland was.

Vervolg van werk van Weingärtner

Twee schilderijen van het kasteel van Loon op Zand. Ze dateren uit ca. 1862. Het bovenste schilderij van de zuidwestzijde lijkt niet echt betrouwbaar. Zo ontbreken de bovenvensters en heeft de westgevel vensters die er nooit zijn geweest. Het andere schilderij van de noordoostzijde lijkt ook niet heel betrouwbaar. Het hier weergegeven balkon aan de voorgevel heeft nooit bestaan. Herkomst: Regionaal Historisch Centrum Tilburg, foto 56701 en foto 56702.

Voor- en achterzijde van het bidprentje van Barend Johannes Cornelis Weingärtner, echtgenoot van Maria Johanna Weijermans, geboren op 15 mei 1827 te Oosterhout en aldaar overleden op 31 mei 1896.

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
den Heer

**BAREND JOHANNES CORNELIS
WEINGÄRTNER,**
Echtgenoot van Mejuffrouw
MARIA JOHANNA WEIJERMANS,
geboren te OOSTERHOUT den 15 Mei 1827 en aldaar
godvruchtig in den Heer ontslapen, na voor-
zien te zijn geweest van de laatste H. H.
Sacramenten der stervenden, den
31 Mei 1896.

De Heer heeft gesproken : zie, ik neem dengene
van u weg, welken gij zoo zeer bemindet ; gij
moet nochtans niet klagen of weenen, gij moogt
slechts stilzwijgend zuchten. Ezech. XXIV, 15 -17.
Benauwdheden en pijnen overvielen mij ; doch
ik heb den Naam des Heeren aangeroepen . . . . .
Keer weder, mijne ziel, tot uwe rust, want de
Heer heeft u welgedaan. Ps. CXIV, 3. 4. 7.
Zalig de mensch, die de beproeving doorstaat,
want als hij beproefd zal zijn zal hij de kroon
des levens ontvangen die God beloofd heeft aan
hen, die Hem beminnen. Jac. I, 12.
Hoe gelukkig zijn zij, o Maria, die uwen naam
liefhebben ! Zij sidderen niet in de ure des doods.
H. Bonaventura.
Vaarwel dierbare Echtgenootel ! Ik sterf maar
mijne liefde sterft niet ; Ik zal u beminnen in den
Hemel, gelijk ik U op aarde heb lief gehad.
H. Joan. Berchm.
Zoet Hart van Maria, wees mijn heil.
(300 dagen aflaat.)
Zoet Hart van Jezus, geef dat ik U meer en
meer beminnen.
(300 dagen aflaat.)

Typ. J. M. van Helvert, Oosterhout.

De Buitenplaats Kleine IJpelaar in Bavel, afbeeldingen van twee van de vier schilderijen van Barends vader: Henricus Weingärtner.

► **Schilderij van de Sint Elisabethsvloed in de nacht van
18 op 19 november 1421**

Schilderij van de Sint Elisabethsvloed. Al sinds 2002 heeft het Biesbosch Museum in Werkendam dit schilderij, gemaakt door Henricus Weingärtner, in bruikleen van het Noordbrabants Museum. Sinds de uitbreiding van het Biesbosch Museum neemt het een belangrijke plaats in in de vaste expositie van het museum. Het schilderij is begin december 2016 naar atelier Stangier te Guttecoven gebracht voor een uitgebreide conservering en restauratie. Beschadigingen, verkleurd vernis en opvallende, oude retouches verstoorden de voorstelling dusdanig, dat een restauratie noodzakelijk was.

In de nacht van 18 op 19 november 1421 is deze watersnoodramp ontstaan; die werd vermoedelijk veroorzaakt door een bijzonder zware noordwesterstorm. 19 november was de naamdag van de heilige Elisabeth van Thüringen, vandaar de naamgeving.

Dit schilderij is in 1846
 geschilderd.
 In het Duits heet het
 'Rastende Schäfer vor
 dem Bauernhaus'.
 In het Nederlands:
 Rustende schapen voor
 de boerderij.
 Het is een
 olieverfschilderij met de
 afmetingen
 19,69 bij 26,57 cm.

Bronnen en geraadpleegde literatuur:

- Informatie RKD over Barend en Henricus Weingärtner.
- Informatie verzameld door Nico Bekers over deze schilders.
- Informatie schilderijen Breda's Museum, nu Stedelijk Museum Breda.
- Informatie schilderijen via internet.
- Informatie van deze schilders in Regionaal Archief Tilburg.
- Schilderijen van Jan Broekhoven en Theo Adriaanse.
- Biesbosch Museum schilderij van H. Weingärtner van de Biesbosch.
- Regionaal Historisch Centrum Tilburg: schilderijen van kasteel van Loon op Zand.
- Foto's schilderijen verkregen via fotograaf Wim Vermeeren: de Page en Jezus aan het kruis.
- Noordbrabants Museum, informatie schilderijen: Gesigt op Etten en St. Willebrord.

Uit de oude doos...

Oude krantenberichten uit ons archief

Door John van Vugt & Jan van Ham

Uit N.B.O.C. d.d. 16 april 1871

Oosterhout, 15 april 1871. Een ontzettend ongeluk had Woensdag namiddag tegen 6 ure in deze stad plaats. De persoon van P. de Jongh, wagenmaker op het naburige gehucht Den Hout, was alhier een ledige boomwagen komen halen, en liep daarnaast, toen het paard even voorbij de herberg De Gouden Leeuw eensklaps schichtig werd, waardoor de Jongh viel, het rad over zijn hoofd ging en dit zodanig verbrijzelde, dat hij onmiddellijk op de plaats dood bleef. De verongelukte was een braaf en oppassend man en van ieder geacht en bemind. (Was: Johannes de Jongh oud 49 jaar, echtgenoot van Cornelia Boogers, Den Hout)

Uit N.B.O.C. d.d. 16 februari 1871

Oosterhout, 25 februari 1871. De 23en dezer, des morgens te 8 ure, is ten einde het Maasje, op de rivier de Amer, onder Made en Drimmelen, aan den grond blijven zitten met het met steenkolen geladen en voor Waalwijk bestemde schip "De Liefde" van H.A. van

den Noort, te Oosterhout. In den namiddag is het schip, door het wegspoelen van het zand, door midden gebroken en gezonken. Het schip zal dan met zeer grote moeite en kosten en dan nog in zeer beschadigde toestand kunnen gelicht worden, de lading zal grotendeels verloren zijn. Naar men verneemt is noch de lading noch het vaartuig verzekerd, zoodat en de schipper en de koopman voor wie de kolen bestemd waren, door dit ongeval groote schade lijden.

Uit N.B.O.C. d.d. 8 februari 1872

Oosterhout, 5 februari 1872. Door een arbeider werd heden morgen in de bosschen onder deze gemeente een bijna geheel ontkleed manspersoon ontdekt, die in erge mate de pokken had, en uit wiens antwoorden bleek, dat hij ijldde. Naar men met zekerheid verneemt zou de ongelukkige te Tilburg te huis behooren.

Op de koffie bij ... boswachter John Sips

Door Ad van Groesen en Martin van Halderen

Op vrijdagavond in het donker op weg naar onze koffieafspraak, want het artikel moet al snel bij de redactie aangeleverd worden. We rijden over de Pannenhuisstraat op zoek naar het huis van John Sips, de boswachter. Gevonden! In het donker ziet het er onderweg toch heel anders uit dan overdag.

We moeten zijn bij de vroegere beheerderswoning van de Joodse begraafplaats, of moet ik 'Israëli-sche' schrijven als juiste benaming? Het huis wordt helemaal omsloten door bos. Aardedonker is het hier; in de koplampen van de auto lijkt het heel ver van de bewoonde wereld.

Bij binnenkomst heeft Hannie Sips de koffie al verzorgd. Het gesprek komt al snel op de zojuist geëindigde tentoonstelling over de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog, nu 75 jaar geleden. De gevolgen van de oorlog zijn ook aan deze omgeving niet voorbijgegaan; vlakbij ligt het Markkanaal waar de Polen hevig vochten voor de bevrijding van Den Hout. Over de laatste dagen van de oorlog in het zuiden

weet Martin het nodige te vertellen. De meeste slachtoffers, zowel onder militairen als onder burgers, zijn juist bij de bevrijding gevallen. Martin maakte dit als kind van 7 jaar oud mee in de Kegelstraat in Oosterhout.

De oma van John woonde ook in de Kegelstraat en daarmee worden meteen gezamenlijke kennis-sen onder de bewoners ontdekt. Herinneringen worden opgehaald over de omgeving van hun jeugd jaren, de oude haven, de Eerste en de Tweede Kegelstraat, Kwaaie Negen, Slotbosse toren en andere plaatsen passeren de revue. Maar terug naar John, de boswachter, want voor zijn verhaal zijn we tenslotte gekomen.

John werkt als boswachter voor Natuurmonumenten, al bijna veertig jaar. Toen hij jong was, wilde hij al geen ander beroep, zo sterk was hij betrokken bij de natuur, bij de samenhang van zowel het groen als de insecten, vogels en andere dieren in hun leefomgeving. Hij wilde heel zeker geen baan tussen vier muren. Na zijn mavo-diploma te hebben gehaald, ging hij als vrijwilliger werken bij Natuurmonumenten. Na twee jaar kreeg hij zijn aanstelling en volgde hij een opleiding aan de School voor Bosbouw in Arnhem. Zijn werkgebied strekt zich uit over West-Brabant, tot bij Ossendrecht.

Vroeger was hier een groot heidegebied, zoals overal op de zandgronden van Brabant, met schaapskudden en kleine boerderijen. Van voor het jaar 0 tot in de 19e eeuw was dat al zo, vele eeuwen onveranderd.

Er was wel 20 hectare hei nodig om 4 hectare landbouwgrond van schapenmest te voorzien. De mest van de schapen kwam in potstallen terecht en werd op de akkers gebruikt. Toen kunstmest uitgevonden werd, kon er meer grond gebruikt worden voor de landbouw. Er

kwam ontginning, er werd rogge gezaaid voor de strokartonfabrieken en fabrieksaardappelen gepoot voor de zetmeelfabrieken.

In 1890 is de Heidemij opgericht en werden groot-schalig heidevelden omgevormd tot landbouwge-bied. De industriële revolutie deed zijn intrede, er kwam vraag naar dennenhout voor de steenkolen-mijnen, dus werden er dennenbossen aangeplant. De heidevelden waren veelal eigendom van de

▶ staat, Staatsbosbeheer liet de dennen aanplanten. Deze productiebossen waren bedoeld voor de houtopbrengst. Daarmee verdwenen de heidevel- den en dus ook de schaapskudden, die voor de mest niet meer nodig waren. Wol kwam goedkoop uit het buitenland.

Maar ook de soortenrijkdom ging achteruit: niet alleen planten maar ook insecten, vogels en andere dieren die van dit leefmilieu afhankelijk waren, verdwenen. Dit leidde tot grote veranderingen in dit kenmerkende landschap.

In 1905 werd Natuurmonumenten opgericht, die de nog bestaande natuurgebieden beheert. De visie daarbij is niet langer productie, maar de natuur in al zijn waarden en facetten te laten voortbestaan. Dat betekent voorwaarden voor planten- en dierenle- ven creëren naar de mogelijkheden van omgeving en landschap en daarmee de soortenrijkdom in de natuurlijke leefomgeving te ontwikkelen. Zo ont- staan natte en droge weilanden, vennen en plas- sen met het bijbehorende leven en bijbehorende eigenschappen. Heidevelden komen door de juiste beheersmaatregelen weer terug en schaapskud- den worden weer ingezet voor de begrazing.

John doet voor Natuurmonumenten ook nog projec- ten voor scholen. Op het gebied van natuurbehoud en natuurbescherming zijn meer spelers actief, zo- wel landelijk als provinciaal. Brabants Landschap is een van de organisaties die ook gebieden beheert in onze regio.

Dat ze hier in de voormalige beheerderswoning van de begraafplaats zijn komen wonen, was een wens van Hannie. Het pand stond al tien jaar leeg en was dus een bouwval. John is nooit beheerder van de begraafplaats geweest. Dat was Van Dooremalen, de vorige bewoner, die met zijn gezin met acht kinderen in het huis woonde. Van die kinderen is zoon Janus van Dooremalen een in Oosterhout bekende fotograaf geworden.

Het huis waar John en Hannie nu met hun kinderen wonen, is geheel opnieuw opgebouwd met oude bouwmaterialen van gesloopte panden uit Ooster- hout, bijvoorbeeld van de boterfabriek. Er is geen aansluiting op de waterleiding maar een systeem om grondwater op te pompen. Het huis is eigen- dom van de Joodse gemeenschap; ze kunnen het niet kopen maar hebben het zelf opgeknapt. Er is ongeveer een halve hectare tuin bij. De grond bestaat uit voedselarm zand, groenten kweken lukt niet, ook al vanwege de droogte. Maar John houdt er kippen, heeft er zijn bijenkasten staan en ook nog wat fruitbomen. Er stond een muur van ijsselsteentjes rond de begraafplaats; die is in 1975 gesloopt en vervangen door een betonschutting.

Er liggen hier ongeveer vijfhonderd graven. Een wet uit 1815 verleent de (orthodoxe) Joden het recht om in reine grond begraven te worden en dit voor in de eeuwigheid (eeuwig grafrecht). De grond mag niet verontreinigd zijn door landbouw of veeteelt. Daarom was toentertijd deze plek op de hei geschikt en werd als begraafplaats gebruikt door de Joodse gemeenschap in Breda. Ook van Oosterhoutse en Geertruidenbergse families zijn er graven. De meeste graven zijn van voor 1900. Ook de familie Kooperberg, veehandelaren uit Geertruidenberg, zijn hier begraven. Om de paar jaar is er nog een begrafenis. John en Han- nie hebben nog foto's van deze plek uit vroegere tijden, van de fotograaf Janus van Dooremalen. De heemkundekring heeft veel interesse om dergelijke foto's eens te scannen. Van Dooremalen was ook bokkenboer, het weggetje dat naar Den Hout liep, heette vroeger het hemellaantje, omdat de boeren met de geiten hierover naar de bok liepen. Het schilderij 'De Duif' van Toon Learbuch hangt hier in de woonkamer bij John en Hannie. Het schilderij wordt genoemd in het boek over deze Oosterhout- se kunstschilder, maar een foto ontbreekt, omdat men niet wist waar het schilderij zich bevond. Via oma zat Learbuch nog in de familie.

Voor de heemkundekring, die zich bezighoudt met een inventarisatie van Oosterhoutse schilders, hun werken en hun levensloop, zijn dit soort kunstschilders een interessant item met cultuurhistorische waarde.

Hannie is een Broekhoven en groeide op in de Leijzenstraat. Zij verhaalt over de eenheid en het vertrouwen binnen zo'n gemeenschap en de rol die dat speelde in tijden van oorlog, als je niet weet wie je kunt vertrouwen. Dat je bij een boer in de omgeving toch terecht kon voor melk en brood, en dat je elkaar hielp in deze moeilijke tijd.

Het Landgoed Oosterheide wordt ook door Na- tuurmonumenten beheerd; het is een uniek gebied waar nog veel aanwezig is uit het militaire verleden vanaf de 17e eeuw tot de 20e eeuw. De woning van de Prinsentafel wordt genoemd, waarvan de sloop ervaren wordt als het verlies van een stukje historie. Het beschermen van wat we hebben, houdt niet op bij de gemeentegrens; voor Natuur- monumenten is dit een onderdeel van een groter gebied, namelijk het Landschapspark Teteringen. Doel is om in een groter verband de natuur- en landschapskwaliteiten te behouden en te verbe- teren (door middel van een groene buffer in de stedelijke en bewoonde gebieden). Het wordt tijd om weer te vertrekken...

John en Hannie, bedankt voor de koffie.

Oproep... en ander nieuws...

Van de redactie

Wij, Theo Adriaansen en Nico Bekers, allebei lid van de Oosterhoutse heemkundekring, verzorgen al jarenlang de exposities in Theek 5 en in het gemeentehuis van Oosterhout en in de foyer van Theater de Bussel.

Wij denken dat er beslist leden van onze vereniging zijn, die ook een verzameling hebben en die ook graag eens aan anderen zouden willen tonen. Dat kan in Theek 5 aan de Torenstraat in Oosterhout. Daar zijn geen kosten aan verbonden dus dat nodigt echt uit, denken wij.

Zo'n expositie duurt ongeveer zes weken. Wij willen natuurlijk helpen bij het vervoer en het inrichten van een dergelijke tentoonstelling.

Is uw interesse gewekt, neem dan contact op met de heemkundekring. Dat kan via e-mail:

hkoosterhout.pm@gmail.com

of kom op dinsdagmorgen tussen 9 en 12 uur bij ons langs in ons Trefpunt aan de Sint Vincentiusstraat, direct achter speelgoedmuseum Op Stelten.

Werkgroep Organisatie kan nog hulp gebruiken

Onze vereniging bestaat nu al uit meer dan tweehonderd leden; het afgelopen jaar hebben zich veel mensen aangemeld als lid van de heemkundekring. Wellicht zijn er onder deze nieuwe leden - en natuurlijk ook onder de bestaande leden - mensen die iets voor onze vereniging willen doen. Dit kan bijvoorbeeld door actief deel te nemen aan onze werkgroep Organisatie.

Wat doet deze werkgroep?

Onze voornaamste taak is het voorbereiden en verzorgen van tentoonstellingen, zowel kleine in Theek 5, als grote in Theater de Bussel. Enige kennis van de geschiedenis van Oosterhout en van de computer is natuurlijk een grote pré.

Is uw interesse gewekt, neem contact op met de voorzitter van de heemkundekring,

Johan Benneker, jhbenneker@ziggo.nl

Veel nieuwe leden voor heemkundekring

Het afgelopen jaar mocht heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout zich verheugen in een groeiend ledenaantal. Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom bij onze kring:

*J. Broers
H.T. Brandenburg
P.C.M. Brenters
A.H.P. Burger-Sestig
A.J.M. Damen
M.J. Evers
M.J. Evers
C.A.P.M. Evers-Sweep
M.J.C. Fransen
B. Frik
P.W.J. van Gils
M.J.M. van der Hoofden-van Geffen
M.A.P. Horn
C. Horsten
J.C.W.C. Huijben
A.W.J. Huysmans
E. van de Kamp
H.C. Kanters
A.J.J.G. Kersten
P.A.C. Keulemans
J.P.B.M. Knipscheer
C.P.G.M. Kouters
Q.C.A. Kuppens
A.C.F. Lansbergen
L. van Mierlo-Elshout
A. Moerenhout
J.A.A.B. Pheninckx-v.d.Heykant
A.J. Pieterse
C.A.M. Pieterse-Roovers
P. Pols
M. van Rooij
H.P.M. Ruijters
J.P. Strik
J.A.F. van der Ven
M. van der Ven
A.C.A.M. Verhagen-Terneldeli
J. Verschure
J.F.C.M. Verschuren
P.P van Vugt
M.C.M. Willemsen*

WIE - WAT - WAAR ?

ZOEK EN VIND DIT OBJECT EN WAT IS HET...

Paula Pols

Een nieuw jaar, een nieuwe rubriek. Iedere uitgave van De Heerlijkheid zadelen we u op met een klein probleem. Dat kan van alles zijn, een voorwerp, een symbool, een werktuig et cetera, zolang het 'probleem' maar een link met Oosterhout of zijn kerkdorpen heeft. We trekken eropuit om opmerkelijke zaken in onze stad en zijn kerkdorpen te spotten, maar u kunt natuurlijk ook actief deelnemen, door zelf een bijzonder of vreemd probleem voor te leggen. U kunt dit doorsturen naar hkoosterhout@gmail.nl

t.a.v. redactie De Heerlijkheid.

Deze uitgave van De Heerlijkheid een 'voorwerp', wat we aantreffen in de gevel van een gebouw. Wie weet waar dit is en waarvoor het bestemd is. Stuur uw oplossing naar hkoosterhout@gmail.nl t.a.v. redactie De Heerlijkheid, onder vermelding van uw naam en adres. De winnaar ontvangt van ons een waardebon van 10 euro en krijgt een eervolle vermelding in het volgende nummer van De Heerlijkheid (bij meerdere goede antwoorden wordt de winnaar door loting bepaald).

Wie weet waar dit is en waarvoor het bestemd is?

INTERESSE IN DE OOSTERHOUTSE GESCHIEDENIS?

Regelmatig ontvangen wij schenkingen uit nalatenschap en/of beëindiging van bedrijven of instellingen. Foto's en materialen van derden, zoals o.a. het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) en onlangs van tuinvereniging Floralia.

De heemkundekring onderzoekt deze stukken op historische informatie, maar er moet ook iets mee gebeuren, namelijk archiveren en digitaliseren. Leuk werk en vooral omdat we dit samen in teamverband doen. Iets

voor u? Dag- en tijdstip kan dan in overleg gepland worden.

Waar? In het Trefpunt van de heemkundekring De Heerlijkheid, ingang parkeerterrein achter Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum) in de Sint Vincentiusstraat.

Interesse?

Kom eens langs of mail naar:

Jan van Ham: janadje@kpnplanet.nl

Hotel-café 't Zonneke, Zandheugel 11

John van Vugt & Jan van Ham

In 1900 vond de aanbesteding plaats voor de verbouwing van het woon- en koffiehuis van Martinus Aarden, zoon van Johannes Aarden en Adriana Aertsen.

Martinus Aarden was naast kastelein ook pakhuisknecht van beroep. Hij trouwde op 01 mei 1890 in Oosterhout met Lucia Schoenmakers. Sinds 1895 woont Martinus op de Zandheugel, wijk D73. Rond 1905 wordt er een bergplaats gebouwd bij het koffiehuis. Op 27 oktober

1914 komt Martinus te overlijden en wordt de zaak voortgezet door zijn weduwe Lucia Schoenmakers. Op 23 september 1921 heeft ze zich laten uitschrijven bij de gemeente Oosterhout en is ze naar Tilburg vertrokken. Goverdina Arnolda Aarden, een dochter van het eerdergenoemde echtpaar, trouwt op 11 augustus 1921 met Henri Cornelis van Raaij; zij nemen de zaak over. Het bedrijf blijft tot 1960 in handen van dit echtpaar. Vanaf 1932 beschikken de echtelieden over een volledige tapvergunning.

Na hen volgt er een stoet van uitbaters. Een ervan is Ton van Son, die de zaak de naam 't Zonneke gaf. Op 20 augustus 1960 ging een gedeelte van het pand in vlammen op. Vanaf 1 december 1966 is het

Huidige situatie

Wouter van Wilgenburg, die er samen met zijn echtgenote G.A. Correlje de scepter zwaait. In de periode 1973-1974 is Toon Theunisz de uitbater en van 1974 tot 1976 is dat Wil Turnhout. Eind 1976 neemt Dirk Koch de zaak over en in 1978 is het Frans de Ronde, die het bedrijf koopt en komen Jan en

Annie Kastelijns als uitbaters achter de tap. Vanaf 1979 zijn zij eigenaar van het pand.

Deze eeuw werd hun zoon Arnoud verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken. Vanaf 1922 zijn er diverse verbouwingen geweest. In de zestiger jaren vond uitbreiding van het café plaats op initiatief van Wout van Wilgenburg. Jan en Annie

Hierdoor delen wij U mede, dat wij ons

CAFÉ-BEDRIJF

met ingang van zaterdag 27 februari a.s. hebben overgedragen aan de heer A. VAN SON.

Wij danken onze cliënteel voor het in ons gestelde vertrouwen en hopen dat U onze opvolger ditzelfde vertrouwen zult schenken. Wij kunnen hem ten volle aanbevelen.

H. VAN RAAY
ZANDHEUVEL 11 OOSTERHOUT

Hierdoor heb ik het genoegen U mede te delen, dat ik met ingang van zaterdag 27 februari a.s. het

CAFÉ-BEDRIJF

van H. VAN RAAY heb overgenomen en door mij zal worden voortgezet.

A. VAN SON
ZANDHEUVEL 11 OOSTERHOUT

518

Opname verbouwing jaren 80

Kastelijns waren in de jaren '80 verantwoordelijk voor de vernieuwing van de voorgevel en de wijziging en uitbreiding van het hotel en café.

Bron:

Boek 'De Zandheugel in Oosterhout,' door Bert Rompa (†), erelid Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. Bijgewerkt door John van Vugt, lid Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

75 jaar vrijheid in Oosterhout fantastisch herdacht

Paula Pols, foto's: Rinus Kuijpers, Johan Benneker, Martin van Halderen.

Met een zeer tevreden gevoel kijkt heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout terug op het weekend van 2 en 3 november j.l., de dagen waarop Oosterhout en zijn inwoners herdachten dat ze al 75 jaar in vrijheid leven.

Viereneenhalf jaar zuchtten de inwoners van de gemeente tijdens de Tweede Wereldoorlog onder de bezetting door de Duitsers. Mede dankzij de

dingsweekend, want dat wilden we samen met de Oosterhouters vieren. Dat is gelukt en hoe! Om te beginnen met een fantastische expositie over de oorlog en de bevrijding in de foyer van Theater de Bussel. Hieraan verleenden ook de VUMO (Voormalig Uitgezonden Militairen Oosterhout) en het Maczek Museum in Breda hun medewerking. De reacties van de bezoekers waren nagenoeg zonder uitzondering bijzonder lovend. Om er maar

Het defilé van oude militaire voertuigen staat opgesteld aan de Abdis van Thornstraat, klaar om aan zijn tocht door Oosterhout en omgeving te beginnen.

Engelse en Poolse soldaten was de oorlog in de week van 29 oktober tot en met 4 november 1944 voor Oosterhout verleden tijd. Boven de rivieren hadden de mensen nog een verschrikkelijke hongerwinter te doorstaan, maar op 5 mei 1945 was dan toch eindelijk het hele land bevrijd.

Het hele afgelopen jaar is de heemkundekring bezig geweest met plannen maken voor dit bevrij-

eens enkele te noemen:

“Fantastisch opgezet, deze waardevolle tentoonstelling”, “Alle herinneringen komen weer boven. Blij dat ik gekomen ben!”, “Fantastisch, mijn moeder van 91 jaar heeft genoten.”

Op 2 november begon de dag met een geweldig defilé van oude militaire voertuigen van Dongen via Oosteind naar Oosterhout, waar op het pro-

▶ testantse kerkhof aan de Nieuwe Bouwlingstraat bij de graven van gesneuvelde Engelse soldaten bloemen werden gelegd. Om uiteindelijk met een omweg langs de Ter Aalsterbrug bij Den Hout, waar bij het monument een moment van stilte in acht werd genomen, terug te keren naar Oosterhout.

Daar had een re-enactmentgroep zijn kampement opgetrokken in het Slotpark, dat veel bekijks trok van jong en oud. Vooral de reusachtige tank die in het park stond opgesteld, was een succes. Overdag werd door de Nationale Reserves, ofwel de Natres, abgezeild van de basiliek, wat ook de nodige toeschouwers trok.

's Avonds in Theater de Bussel was het hoogtepunt van het bevrijdingsweekend. Een fantastische bevrijdingsconcert waarop het Gemengd Zangkoor Oosterheide, de Oosterhoutse Nachtegalen en de Koninklijke Muziekvereniging Oosterhout zich van hun beste kant lieten zien. Troubadour Theo van Drunen praatte de avond op een geweldige manier aan elkaar en liet ook nog even zijn eigen interpretatie van 'vrijheid' horen.

Het publiek genoot en bleef na het concert nog lekker hangen in de foyer van het theater waar Mollies Jazzband voor een geslaagde gezellige muzikale nazit zorgde.

Kortom, wij hebben genoten en we hopen dat dat ook voor u geldt. Voor wie alle feestelijkheden, om

Op het protestantse kerkhof aan de Nieuwe Bouwlingstraat worden bloemen gelegd bij de graven van in de oorlog gesneuvelde Engelse soldaten.

wat voor redenen dan ook, heeft moeten missen, geven wij hier nog een foto-overzicht van alle activiteiten. Bent u er toch nog een beetje bij geweest.

En dan is er natuurlijk nog het boek 'Oosterhout 75 jaar in vrijheid', waarin naast vele foto's ook fragmenten uit de oorlogsdagboeken van Jeanne Huijben en Jan Vermeulen uit Oosterhout en van Cor Vial uit Den Hout zijn opgetekend, plus het ooggetuigenverslag van Jan Michels. Deze 21-jarige student uit Oss maakte, als tolk van de Engelse Desert Rats, de opmars naar Oosterhout mee. Het zeer lezenswaardige boek kost slechts 8 euro en is verkrijgbaar bij Het Verboden Rijk in de Arendstraat 32 en bij Total Print aan de Catharinastraat 34a in Oosterhout. Voor meer informatie:

hkoosterhout@gmail.nl

Het defilé van oude militaire voertuigen trekt door de straten van Oosterhout.

► **Nog meer foto's van het Bevrijdingsweekend, georganiseerd door onze heemkundekring**

De expositie over 75 jaar vrijheid in Oosterhout is een van de hoogtepunten van de bevrijdingsactiviteiten. Meer dan 2.000 belangstellenden bezochten de tentoonstelling.

De enorme tank in het Slotpark is razend populair bij jong én oud.

► *Nog meer foto's van het Bevrijdingsweekend, georganiseerd door onze heemkundekring*

Het Gemengd Zangkoor Oosterheide opent het bevrijdingsconcert in Theater de Bussel.

De Oosterhoutse Nachtegalen imponeren als vanouds met een gevarieerd muzikaal programma.

► *Nog meer foto's van het Bevrijdingsweekend, georganiseerd door onze heemkundekring*

Wadec Salewicz (midden), zoon van een Poolse bevrijder, geeft bezoekers uitleg over de Poolse inbreng bij de bevrijding van Oosterhout.

Tal van militaire voertuigen, waaronder een heuse 'keukenwagen', staan opgesteld in het Slotpark.

Advertentie

Gezondheidswinkel
broeders
Natuurlijk gezond.

- Natuurvoeding inclusief biologisch verswaren
- Dieetvoeding voor o.a. gluten-, suiker- en/of melk vrij dieet
- Natuurlijke lichaamsverzorging en cosmetica
- Homeopathie, vitamines en voedingssupplementen

Fysieke en online winkel!

Keiweg 7 Oosterhout • t: 0162-453223 • w: broedersgezondheidswinkel.nl

Advertentie

Stichting Brabants Museum
Oud Oosterhout

**Terug in de tijd
Hoe woonde, leefde
en werkte de mens
rond 1900**

**Miniaturenpark
en Museum**
Woonkamer
Ambachten
Roomse Hoek
Schooltje
Drukkerij
Vitrines

www.brabantsmuseumoudoosterhout.nl
info@brabantsmuseumoudoosterhout.nl
Telefoon: 0162-426815
Bredaseweg 129, 4904 SB Oosterhout

Mooie tuinkamer
voor uw rustmoment
Parkeren gratis
rolstoelvriendelijk

OP ZOEK NAAR EEN INTERESSANTE HOBBY?

De werkgroep Organisatie is op zoek naar leden en uiteraard naar historisch materiaal. De werkgroep is geïnteresseerd in documenten, video's en foto's voor tentoonstellingen, te houden in o.a. het Gemeentehuis, Huis voor Erfgoed en Theek 5. De werkgroep komt elke dinsdagmorgen van 09.00–12.00 uur bijeen in ons Trefpunt.

Kom kennismaken want misschien is dit dé vrijetijdsbesteding die u boeit.

Interesse? Graag even een telefoontje naar **Johan Benneker, tel. 0162 – 456235.**

Oosterhoutse Straatnamen (8)

*Hoe oud zijn de
straatnamen?*

Door Christ Buiks

Ongetwijfeld bestonden er in de prehistorie al wegen en voetpaden. Mogelijk was een deel hiervan eerder door dieren gevormd, bijvoorbeeld in dichte bossen. Het verloop van het wegtracé zal beïnvloed zijn door moerassen, waterlopen, omgevallen bomen, zandige stukken grond, etc.

Bij een kruising van loodrechte wegen gebeurde het vrijwel steeds dat men de weg afsneed, waardoor er een soort driehoek ontstond. Men spreekt hier ook wel van 'olifantenpaadjes'. Voetpaden zijn waarschijnlijk ouder dan wegen; ze dateren van voor de uitvinding van het wiel, in het neolithicum.

De Romeinen waren befaamde wegenbouwers. De Romeinse wegen dienden vooral voor het snelle vervoer van het leger en de legertros. Of er wegen in de Baronie zijn die uit die tijd dateren, is nog niet onomstotelijk vastgesteld, maar ze zullen er wel zijn geweest. Hoge ogen gooit in dit verband de weg van Zundert-Rijsbergen-Breda naar Oosterhout-Geertruidenberg-Utrecht. Voor het vaststellen van de ouderdom van een weg zijn we meestal aangewezen op een vermelding uit een archiefstuk of een archeologisch onderzoek.

Als we een straatnaam voor het eerst in een archiefstuk aantreffen, is het goed mogelijk dat die naam al eeuwen bestond maar toevallig nooit op papier is beland. Of er bestond ooit een archiefstuk waarin hij wel voorkwam, maar dat document is door muizen opgevreten, door schimmel aangetast, verbrand, door het water vergaan of simpel weggegooid of opgestookt.

Veel Oosterhoutse straatnamen - het merendeel zelfs - komt nooit in oude archiefbestanden van zeg voor de 19e eeuw voor. De meeste Oosterhoutse straatnamen dateren uit de tijd dat er grote nieuwe woonwijken werden aangelegd en er veel nieuwe straatnamen nodig waren. In Oosterhout zijn veel wijken waarin een bepaald naamgevend bestanddeel voor alle straten werd gebruikt, bijvoorbeeld beemd, burg of donk. Deze namen zijn vaak samengesteld met een fantasiebestanddeel, bijvoorbeeld Trompenburg, Zuiderbeemd etc. Deze namen hebben als zodanig nooit in Oosterhout bestaan; ze behoorden nooit tot de namenvoorraad. Ze zijn dus door ambtenaren 'verzonnen'. In sommige dorpen van de Baronie, zoals Teteringen, Bavel en Princenhage, kent men wel straatnamen

die identiek zijn met een aldaar voorkomende veldnaam en dus historisch verantwoord zijn.

Een behoorlijk aantal straatnamen dateert uit de late 19e of begin 20e eeuw, maar komt slechts sporadisch in archiefbronnen voor, bijvoorbeeld de Donkerstraat, Willemstraat, Koestraat etc. Geen van beide groepen is in de artikelenserie over de straatnamen behandeld.

Maar we zullen het eerst hebben over de ouderdom van de straatnamen. Het is heel goed mogelijk dat een straatnaam pas eeuwen nadat hij ontstond, in een archiefstuk opduikt. Die eerste vermelding geeft dus niet de 'geboorte' van de straatnaam weer. Als we de ouderdom van de straatnamen van Oosterhout vergelijken met die van een groter gebied als de Baronie, lijkt het waarschijnlijk dat in dit grotere gebied oudere namen opduiken, omdat de kans dat er oude documenten bewaard zijn gebleven in zo'n uitgestrekt gebied, groter is.

We zullen dit eens bekijken voor Oosterhout en als vergelijking de hele Baronie nemen. Ook kunnen we nog kijken naar een nog veel omvangrijker areaal, namelijk de Benelux met West-Duitsland en Noord-Frankrijk, omdat hiervan een uitgebreid naamkundig werk is verschenen.¹

We gaan de oudste vermeldingen vergelijken van banen, dijken, dreven, paden, sporen, stegen, straten en wegen. De gegevens over de Baronie zijn ontleend aan een database met daarin alle toponiemen van dit gebied.

Zeer opmerkenswaardig wordt de Oosterhoutse naam in drie gevallen eerder genoemd dan die in de Baronie, namelijk bij baan, pad en spoor. Bij het laatste element is dat niet zo verwonderlijk, want spoornamen komen in de Baronie vrijwel uitsluitend in Oosterhout voor en dan nog vooral op Den Hout. Maar blijkbaar is het Oosterhoutse Kerkpad en de Bane ook het oudste van alle baan- en padnamen in de Baronie. ►

OOSTERHOUT

baan 1435 de Bane²
dijk 1349 den Gronedyck³
dreef 1696 Cloostersdreve⁶ 1580
pad 1415 Kercpat⁸
spoor 1598 't Wagenspoor¹⁰
steeg 1422 Vreschelsche steghe¹¹
straat 1353 Striensche strate¹⁴
weg 1328 Aweech¹⁷

BARONIE

1435 de Bane,
1290 Langdyc, Roosendaa⁴
Dreve van Hoogsteen⁷
1415 Kercpat
1598 't Wagenspoor
1397 die Borchsteghe¹²
1309 Steenbruggestraete¹⁵
1328 Aweech

Benelux, Duitsland, Frankrijk

geen oude vermeldingen
1025 Tubindic⁵
geen oude vermeldingen
8e eeuw Botisphad⁹
geen oude vermeldingen
1200 Nespenesteghe¹³
591 Strateburgum¹⁶
838 Uuaganuuwega¹⁸

Regionaal verbonden

Sommige namen blijken regionaal gebonden te zijn, zoals blijkt uit het ontbreken van oude banen en dreven en uiteraard ook sporen bij Gysseling in de Benelux etc. We bekijken de Oosterhoutse namen nog wat nauwkeuriger. De Bane uit 1435 is de naam voor de doorgaande weg op Oosteind. De Gronedyck is de huidige Groenendijk op Oosteind. Deze dijk loopt evenwijdig met de Donge; groen kan slaan op een weg die naar een groen gebied, in dit geval de Willemspolder, leidt.

De in 1415 genoemde Kercpat kan een aanduiding zijn voor de Klappeijstraat of de St. Janstraat of een ander pad naar de Oosterhoutse kerk.

Het Wagenspoor ligt op Den Hout; een spoor waarop wagens konden rijden. De Vreschelsche steghe moeten we lezen als Vrachelsesteeg, een steeg die genoemd is naar het gehucht Vrachelen. En de Striensche strate is de Strijensestraat, een straat die we moeten zoeken in de buurt van de Effentweg en die waarschijnlijk via Geertruidenberg richting Strijen liep. Deze weg is bij de St. Elisabethsvloed (1421) verdwenen.

De Aweech was mogelijk een weg op Den Hout en wel een moeilijk begaanbare, want Awech betekent in het Middelnederlands 'onweg, afgelegen of onbegaanbare weg'.¹⁹

De Langdyc ofwel Lange Dijk was een deel van de verbindingsweg van Roosendaal naar Breda. Dijk moeten we hier zien als een wat hoger liggende weg door laag gebied. Dus geen dijk in de zin van waterkerend lichaam. De Dreve van Hoogsteen was een dreef bij Hoogsteen onder Princenhage. Hoogsteen was een grote boerderij op Steenakker; de naam zal ontstaan zijn uit Hofsteden. De Borchsteghe was een steeg in de buurt van de Bredase burcht. En de Steenbrugstraat was een straat in

Breda die naar een stenen brug over de Mark leidde, de Tolbrug.

De namen uit de derde kolom liggen verspreid over een groot areaal. De Tubindic uit 1025 was een dijk tussen Oostburg en Aardenburg. Botisphad was een pad ergens in West-Duitsland. Ook Nespenesteghe lag in Duitsland; het toponiem wordt omstreeks 1200 vermeld.

We kunnen de tien oudste vermeldingen van baan, dijk, pad etc. uit Oosterhout vergelijken met de oudste tien uit de Baronie en de oudste tien bij Gysseling. Het is een groot werk om dat voor alle straatnamen (steeg, pad, baan etc.) uit te voeren. We beginnen daarom met de namen van wegen en straten.

**U vindt ons op
- LinkedIn**

en...

en natuurlijk op onze website:

www.heemkunde-oosterhout.nl

Daar vindt u een schat aan
historische informatie

▶ OUDSTE TIEN STRATEN EN WEGEN BARONIE ²⁰

Straat	weg
1353 Striensche strate	1328 Awech
1389 der Heerstraten	1353 Tiendewech
1392 Borchstraet	1353 Steenwege
1394 Sandstrate	1388 Strienschen wech
1405 Monichoffsestraet	1391 Profswech
1405 Spuijstraet	1415 Breden wech
1405 Moerstraet	1415 Veerschenwech
1411 Molenstrate	1415 Steenwech
1415 Gasthuys strate	1415 Hostedeschenwech
1415 Brucstrate	1416 Kercwech
Gem. 1398	1388

ODUSTE TIEN BIJ GYSSELING ²¹

straat	weg
591 Strateburgum	838 Waganwega
856 Strazfelt	875 Hilinuueg
902 Straza	948 Burchstrazza
959 Madelbergostrasza	948 Uorstuuech
959 Saltresstraza	1046 Weggestapolon
1036 Huningestrata	1051 Jacobswech
1089 Stratis	1065 Lissewege
1125 Stenstrate	1089 Niuuega
1164 Platea de Velde	1110 Menewege
1165 Ganstrate	1114 Scahtruuegam
889	1008

De onderste rij geeft het gemiddelde van de tien oudste vermeldingen.

We zien tussen de gemiddelde ouderdom van wegen en straten in de Baronie weinig verschil, maar tussen de waarden uit de Baronie en die van het veel grotere gebied van Gysseling gaapt wel een enorme kloof. Ook blijken de straten bij Gysseling ouder te zijn dan de wegen, terwijl dit voor de Baronie omgekeerd lijkt te zijn. Het verschil in dit laatste gebied is klein: het gemiddelde bij de wegen is 1388 en bij de straten 1398.

Bronvermelding

- 1 Gysseling, M.: Toponymische woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West- Duitsland (voor 1226), twee delen, Gent (1960)
- 2 BHIC, P1255, f47

- 3 BHIC, Archief Karthuizerklooster van Geertruidenberg, Cartularium Karthuizers 2, f90v
- 4 Van Hasselt en Weijnen, p. 139
- 5 Gysseling, p. 980
- 6 Roosterhout 311, f66
- 7 Stadsarchief Breda, R716, f53
- 8 Stadsarchief Breda, Cijnsboek van de H.Geest, f30v
- 9 Bach, Deutsche Namenkunde II-1, p. 428
- 10 Roosterhout 288, f59
- 11 Roosterhout 288, f59
- 12 Drossaers, I, p. 235
- 13 Gysseling, p. 734
- 14 Cerutti, I, 207
- 15 Dillo en Van Cynghel, 2, p. 1270
- 16 Gysseling, II, p. 941
- 17 Erens en Koyen, 3, nr. 680
- 18 Gysseling, II, p. 1033
- 19 Verdam, p. 48
- 20 Database toponiemen van de Baronie
- 21 Gysseling, Toponymisch woordenboek, online

Nog een foto uit de tentoonstelling 'Oosterhout, 75 jaar in Vrijheid', georganiseerd door de heemkundekring

De militaire motor bij de ingang van de tentoonstelling in Theater de Bussel was een echte blikvanger; vooral jonge bezoekers vonden hem prachtig.

ROBBE

Financiële Raadgevers

Verzekeringen • Hypotheken • Belastingadvies

**Nu en in de
toekomst je financiën
goed geregeld?**

*Robbe helpt
je verder*